

Esőként hullott rájuk a sok virág*

Dr. Notaisz Sándorné (sz. Fodor Zsuzsanna,
1930, Csúza) emlékezik édesapjára:

Fodor Sándor (1894, Csúza – 1985, Pécs)

Édesapám 1894. március 6-án született Csúzán.¹ Kiskorától anyai nagybátyja, Nemes István nagyon fontos volt az életében. Sokat volt nála az ácsműhelyben, ahol fűrészpor borított mindent. Alkalmas volt arra, hogy tanulgassa a betűvetést az ujjával. (Már akkor, amikor a fűrészporban megtanult írni, látszott rajta, hogy van benne akarat.) A nagybátyja által járatott újságból pedig megtanult olvasni. Hatéves korában már írt és olvasott.

Elemi iskoláit Csúzán végezte, gimnáziumba Kecskeméten járt. Nagyon jó tanuló volt, végig kitűnő. A latintanáránál lakott. A latint nagyon szerette, de a matematikát és a történelmet is. Nagy tudású matematikatanárunk volt, magas szinten adta le mindig az anyagot. Édesapám osztálytársai közül sokan nem értették. Egyszer a tanár fölszólította: „Fodor! Ismételd, miről is beszéltünk!” Édesapám elismételte úgy, hogy a társai megértették. Az osztály azután megkérte a tanárt: Fodor minden órán ismételje el nekik az aznapi tananyagot. A tanár ezt bevezette.

Édesapám tanítással megkereste azt az öszszeget, amibe a tanulása és a megélhetése került. Állandóan, az első gimnáziumi évtől kezdve tanított. Amikor később megkérdeztük tőle: „Miért emlékszik olyan pontosan mindenre?” Azt válaszolta: „Tudjátok, én mindig buta gyerekekkel foglalkoztam, akiknek ötször el kellett mindent mondani.”

Egyetemista korában is estig gimnazistákat tanított, csak azután kezdett készülni saját másnapi feladataira. Keresett annyit, hogy a hűgát is taníttatta, aki Debrecenben járt a tanítóképzőbe.

A jogot is Kecskeméten végezte, már csak a doktorátus megszerzése volt neki hátra, amikor

kitört a világháború. Úgy érezte, önként jelentkeznie kell; nem behívóval került az olasz frontra, Doberdónál és Isonzónál teljesített szolgálatot. (Nem emlékszem rá, hogy háborús élményeiről mesélt volna. Arra gondolhatott, hogy azok nem nekünk valók.)

A háború után úgy döntött, hogy hazamegy és gazdálkodni fog. Nem akart Magyarországon maradni; akkor szakították le azokat a területeket is, ahol Csúza van.

Az apja „elgazdálkodta” (elkártyázta) majdnem az egész Fodor-vagyont. Az egyik róla szóló mesére emlékszem: Egy kocsi búzát vitt eladni. Amikor hazaért, megkérdezték tőle: „És a pénz?” Egy forintot, vagy mit – nem tudom, mi volt akkor az érvényes pénz – vett elő. A többit elkártyázta. Nem ivott, „csak” kártyázott. Ez váláshoz vezetett; különment a nagyanyám.

Édesapámnak nem az apja volt az eszményképe. Talán azért is lett olyan komoly gondolkodású kicsi korától kezdve, mert látta a családban a problémákat.

Korábban Csúzán szolgált lelkipásztorként Kossuth Lajos tábori lelkésze, Ács Gedeon. Már ő is „kezelésbe vette” az ifjúságot. (Csúza bortermeleő vidéken van, emiatt eléggé veszélyeztetett volt a fiatalság.) Tudta, hogy valamivel le kell foglalni őket. Olvasókört, együletet szervezett.

Amikor édesapám hazakerült, ő is bekapcsolódott a falu életébe. Igaz, hogy akkor már Ács Gedeon nem élt, de az akkori tanítóval, Zsili Dániellel, a református lelkésszel, Berta Imrével és egy gazdálkodó társával, Pápa Sándorral tevékenykedtek együtt, ők is komolyan felkarolták az ifjúságot. 1934-ben újjáalakították a KIÉ-t, az egyesület hivatalos neve „Keresztyén Ifjúsági

* Részlet a szerző *Földönfutók, hontalanok II.* c. most megjelent könyvéből (Keskenyúton Alapítvány, Bp., 2016)

Egyesület, Suza”, a jelmondata pedig „Te azért a munkának terhét hordozzad, mint a Jézus Krisztus jó vitéze” (II. Tim. 2,3.)

Édesapám színdarabokat tanított be az ifjúságnak. Több ifjú neheztelt rá, mert az édesanyák őt állították példának, hogy a kocsmától megóvják fiaikat.

A református KIE elnöke, Lévai Dezső is elismerőleg szól a tevékenységükről egy látogatása alkalmával: „Minden napló, nyilvántartás megvan és eleven lüktető élet van. A KIE díszelnöke Fodor Sándor jogvégzett gazdálkodó, minden jóban segít...” (Magvető, 1937)

Ő nem csak a magyarokkal volt segítőkész; bárkinek segített, aki az egész Drávaszögből ügyes-bajos dolgaival hozzá fordult. Soha egy fillért senkitől nem fogadott el. Szerették.

Amikor megnősült, már voltak segítői, akiknek átadta a színi teendőket, de továbbra is rajtuk tartotta a szemét. Felesége Kiss Mária volt, az ő révén jutott nagyobb földbirtokhoz. A Kiss család is Csúzán gazdálkodott, a Daróci-hegytetőn volt az örökölt szőlő.¹¹

A szomszédban lakott egy család; három fiuk volt. A középső nagyon értelmes, okos és szorgalmas volt. Ő állandóan ott dolgozott édesapám mellett. Ez a Tatai József eltanulta a szőlészkedést, úgyhogy, amikor mi eljöttünk, ő telepítette újra az egész határban a szőlőt, és folytatta a szaporítást. (Mert amikor államosították házunkat, birtokainkat, akkor elpusztult a vadtelep, a gyökereztető, s a szőlőket is kivágták.)

Egy Vakanyec Proto nevű szerb jegyző – akkor már én is éltem – minden választás előtt bezáratta édesapámat két hétre, hogy ne tudjon érintkezni a lakossággal. Ez a jegyző ellenségnek tekintette édesapámat, mert az ott élő magyarság hallgatott a véleményére.

A börtön Batinán (Kisközegen) volt, hatalmas fakapujára én is emlékszem, ahol fogva tartották. A családot nem engedték be hozzá. Ez nagyon komisz dolog volt, mert ágyat nem adtak neki, takarót se; egy ajtót kellett levenni, azon feküdt.

A magyarok bevonulása a falunkba '41-ben nagyon csendesen zajlott. Simán, flottul jöttek egyik községből a másikba. Nem úgy, mint Bácskában. Talán azért, mert Csúza tiszta magyar falu volt. Arra nagyon jól emlékszem, ami-

kor sietve megvettük mi is a magyar zászlókhöz szükséges anyagot; éjjel varrták édesanyámék is a zászlókat, hogy amikorra hozzánk érnek a honvédek, legyen minden házon magyar zászló. Rendezett sorokban közeledtek a honvédek Hercegszőlős felől a főúton.

A falu egész hosszában két-három méteres löszfal maradt a Duna szabályozása után, közvetlen mellette ment az országút. Ezen a magaslaton épült a templom is. Azt tudom, hogy a falu apraja-nagyja a templomdombon volt. A lányoknak, asszonyoknak tele volt a köténye virággal (a koraiak már nyíltak akkor), és ahogy jöttek a magyar katonák, csak szórtuk, szórtuk rájuk a sok virágot... valami csodálatos volt! A katonák is elmondták később, hogy Csúzán milyen fogadtatásban volt részük. Esőként hullott rájuk a sok virág! Ez nagyon szép emlékem.

A szerb jegyzőt Csúzán érte a magyarok bevonulása. Nyilván tudta, hogy kivel van jóban, és kivel nem. Eljött hozzánk, és édesapám elé letérdelve könyörgött: mentse meg a családját.

„Tudja, mit? Én a fiát és a feleségét megmenntem. Jótállok értük. Nyugodtan itt hagyhatja őket. De maga menjen, és keressen magának valahol menedéket.” Így is történt.

A háború után ez a jegyző visszament Csúzára; a szőleje pontosan a keresztanyámé mellett volt. Azt mondta neki: „Tudja, Éva, egy becsületes embert ismertem, az a Fodor Sándor volt.”

Édesapám átmenetileg ellátta a falu közigazgatását, amíg nem kapott új jegyzőt a falu.

Hamarosan behívták a dél-baranyai háromszög képviselőjének, azt hiszem, 1942 februárjában. Ettől kezdve igen megváltozott az életünk. Édesapámnak azért, mert ha ülésezett a ház, hétfőtől szombatig Pesten volt, a Práter utcában lakott. Ha otthon volt, a hivatalos személyek és a lakosság kereste fel. A gazdaságot is kézben kellett tartania. 1941 szeptemberében én Pécsre kerültem polgári iskolába. Így 1941 őszétől 1944 őszéig, amíg el nem menekültünk, alig van csúzai emlékem.

Tudom, hogy állandó kapcsolatot tartott Deák Leóval.¹² Egy-egy halvány emlék időnként eszembe jut róla. Például az, hogy bőrröndökben hozzánk menekítette az unokahúga kelengyéjét, abban a reményben, hogy a Dunán nem jönnek

át az oroszok. Átjöttek. A kelengyés bőröndöket nagykéssel felvágták, s vitte boldog-boldogtalan.

'44 októberének második felében már ott voltak a Duna túlsó partján az oroszok. Már át tudtak lőni. Hallottuk a lövedékek hangját. A repülőlk bombáztak. Az éjszakát a pincében töltöttük. Akkor döntöttek a szüleim, hogy eljövünk. Biztosra vették, hogy az első időkben retorziókra, meggondolatlan cselekedetekre kerül majd sor. Ez be is következett, mert a faluban sok ártatlan embert lőttek agyon.^{IV}

Olyannyira későn jöttünk el, hogy a Kiskőszeg és Pélmonostor közötti vasúti közlekedést már leállították. Így kénytelenek voltunk lovas kocsival elindulni. Ezért az égvilágon semmit sem hoztunk magunkkal. A lovaknak is kellett eleséget fölpakolni. Reggel, amikor a pincéből följöttünk, azt mondta édesanyám, öltözködjünk föl – hűvös volt már az idő –, fölvevük a nagykabátot is. Őcsém, édesanyám, édesapám, a kocsis meg én ültünk a szekérre. Bátyám ez év március 24-én hősi halált halt a Pinkszi-mocsaragnál. Úgy emlékszem, hogy akkor rajtunk kívül más család nem menekült el Csúzáról.

Nagyharsányban ismerősöknél éjszakáztunk. Az állatok is pihentek egy kicsit; onnan jöttünk Pécsre. A nagyon szeretett nagybácsi akkor már itt lakott. Csúzán nősült, ám az első világháború előtt már Pécsen éltek. Foglalkozást is kellett neki változtatnia: a vasúthoz ment dolgozni. Ő fogadott be bennünket, a püspöki palotával szemben van egy nagyon keskeny portás házikó, azt vette meg. A ház még most is megvan, azóta szépen felújították. Nagyon sokáig éltünk ott.

A szüleim sokat gondolkodtak, menjünk-e tovább. Akkor már nagyon veszélyes volt a nyugati út, mert lőtték a repülőkről a menekülőket. Nem tudom, Karácsonyi bácsit honnan ismerte édesapám. Ő Johannesburgba ment ki. Amikor megtudta, hogy itt vagyunk, azonnal írt, hogy menjünk mi is. De szüleim úgy döntöttek, hogy mégse.

Akkor már túléltek azokat a kritikus napokat, amikor mindig jött a hír: „Most jönnek édesapámért!” „Most viszik el!” A nagyanyám Csúzán maradt. Ha meghallotta, hogy terveznek valamit édesapám ellen, rákapaszzkodott valamilyen katonai járműre (legtöbbször bolgárokkal jött). A hátán az ennivalót hozta, a fejében meg a mon-

danivalót: édesapám ne legyen itthon, meneküljön... Akkor édesapám eltűnt egy-egy hétre. Gyerekfejjel olyankor mindig arra gondoltam, hogy valami nagy baj lehet.

Édesapám egyszer találkozott a városban a kisgazda Kovács Bélával, akivel együtt volt képviselő.^V Édesapámat nemsokára internálták. Kiderült, hogy Kovács Béla jelentette föl, aki megkérdezte a rendőrkapitánytól: „Még az a MÉP-képviselő szabadon van?”^{VI}

Az Ágoston téri iskolában volt az internáló tábor. Kétszer fél évig hordtam neki az ebédet, amit édesanyám szinte a semmiből főzött. Nem édesapámnak adtam át az ennivalót, csak láttam őt a folyosón.

Szabadulása után azért jó emberekkel is találkoztunk.

A Rasky és a Caflich család^{VII} mentette meg a családkat az éhenhalástól (nekik cukrászdájuk volt). Amikor megtudták, hogy édesapám Pécsen van, fölajánlották az Ürögi úton levő ötholdas szőlőjüket, minden ellenszolgáltatás nélkül, csupán valamennyi természetbeni fizetségért.

Az első időkben nehezen éltünk. El kellett cserélnünk egy zsák krumplicéért a nagykabátomat a legnagyobb télben, hogy éhen ne haljunk.

Később a szőlőben édesapám kemencét épített, ott sütöttük a kukoricás kenyeret. Az a lángos, amit édesanyám abban a kemencében sütött, a csodával volt határos!

Kacsát is tartottunk, mert annak nem kell nagy terület, csak egy kis bekerített rész.

Ahogy érett a szőlő meg a körte, én hoztam be Raskyékhoz. A visszafele úton, a Középmakár dűlőn az út menti gaz tele volt apró csigával. Mindig szedtem egy szatyorról, amíg kiértem. Az volt a kacsák fő eledele. Akkor már egy kicsit könnyebb volt.

A második internálása során édesapám megkérdezte az illetékesektől, mondják meg neki is: mit követett el, miért történt az újabb letartóztatása?

Amikor édesapámat elvitték, újra minden nélkül maradtunk. Semmi más nem volt fontos, csak a mindennapi kenyér. Én akkor már tizenöt éves voltam. Minden éjszaka necceléssel megcsináltam egy bevásárlószatyrot. Édesanyám kitette az ablakba, szinte mindennap megvettek egyet. Az ára elég volt egy kiló kenyérre. Az iskolában

akkor már megindult a tanítás. Kereskedelmi középiskolába jártam, gyöngyökből fűztem iskolai jelvényeket, és eladtam. Egy házaspár, a Bitó család itt lakott fönt a Mecsekben. Ők minden vasárnap meghívtak magukhoz ebédelni. Lányuk az összes fiatalkori ruháját nekem adta.

Megmondták neki, miért internálták újra. Egy Klein nevű ember jelentette föl, hogy Csúzáról ő vitette el a kommunistákat. (Csúzán ehhez a Klein nevezetű boltshoz járt a nagyanyám és az édesanyám. Egyszer azt üzenté Klein – amikor Dél-Baranya újra magyar terület volt –, hogy vegyünk tőle cukrot, mert meg fog drágulni. Vettek is a szüleim egy óriási süvegcsukrot, meg nem tudom mennyi kristálycukrot. A cukor pedig olcsóbb lett. Édesapám ekkor azt mondta: Ezentúl nem vásárolunk Kleintől, mert becsapott. Átmentek a keresztény boltshoz. Ezért orrolhatott édesapámra. Amikor Klein hazajött a deportálásból, nem ment vissza Csúzára, hanem Pécsen telepedett le, itt is öregedett meg.) Az internálás vége felé bírósági tárgyalást tartottak, a vádlott édesapám volt, akkor mindenre fény derült. Édesapámnak nem volt semmiféle igazolása arra, hogy ő nem vitette el a csúzai kommunistákat, tehát azt mondta: „Tudják, mit? A levéltárban biztosan megtalálják a följelentést. Ha a szavam nem elég, akkor keressék ki.”

Mit ad az Isten, kikeresték! Kiderült, hogy nem édesapám vitette el őket, sőt: jótállt az elvitt kommunistákért. Ő hozta haza őket.

A csúzai kommunisták általában napszámos emberek voltak. Ott maradt a családjuk munkakerő, minden támogatás nélkül. Édesapám azt mondta: ő felelősséget vállal ezekért az emberekért, csak engedjék haza őket, mert a családjaik éheznek. El is engedték őket.

Amikor ezt Klein megtudta, a tárgyaláson leterdelt édesapám előtt, és kérte, bocsássa meg neki, hogy őrá fogta a kommunisták elvitelét.

Internálása alatt volt egy időszak, amikor a tábor Kaminek péktől vásárolta a kenyeret. Édesapám és egy rabtársa voltak a szállítók. Kaminekék úgy segítettek rajtunk, hogy minden nap egy kenyeret küldtek a családnak. A kísérő rendőr megengedte, hogy beadják nekünk.

Azután már nem vitték el többször.

A másik jótévőnk Lux Ottó bácsi volt, aki bére vette Vaskapu-pusztát, és édesapámra bízta

a vezetését. Ezért a szüleim kiköltöztek Pécsről a pusztára tízéves öcsémmel. Ott már tartottak lovakat, disznókat, baromfit.

Közben nagyanyám, aki mindig hozta a hírt és az enivalót Csúzáról, egyszer csak nem tudott visszamenni, itt rekedt. Én a nagymamával Pécsen maradtam, és az ürögi szőlőben dolgoztunk. A család ilyen felállásban ingázott Ürög és Vaskapu között.

Szüleim a kulákrendszer bevezetéséig a pusztán éltek. Közigazgatásilag Vaskapu Szavához tartozott. Ott közölték édesapámmal, hogy a nevében van 16 hold föld. (Talán kulákként el akarták újra vitetni.)^{viii}

Amikor ezt megtudtuk (ez már '51 körül lehetett) a leendő férjem fogadott egy teherautót, és éjszaka elhozta őket a pusztáról. Már másodszor kellett menekülniük, és visszaköltöztek a nagybácsi házába.

Ezután soha többet nem kereste őket senki.

Ezután a málomi Erős János és családja felajánlotta a préházát, ahol oltványozhat. Édesapám újra kezdett oltani. Egy bérelt területen vadtelepet létesített.

1949-ben elvégeztem a közgazdaságit. Semmi reményem nem volt arra, hogy fölvegyenek az egyetemre. Eleinte elhelyezkedni se tudtam. Munkát találtam a szövetkezetek központjában. Könyvelő lettem. Két évig Pécsváradra jártam, aztán behoztak Pécsre. '53-ban férjhez mentem. Amikor a férjem Nagymányokon lett körzeti orvos, 1956-ban odaköltöztünk.

Szüleim Pécsen maradtak. Édesapám áldásos munkájára csak ezután került korona. Telepített magának 1 hold szőlőt, ahova élete utolsó éveiben is kibuszozott, és dolgozott. Csinált magának egy egy lábú széket, és azt vitte magával a sorokban, ha elfárad, le tudjon ülni, és ülve tovább dolgozni.

Hűségese feleségét korán, 1966-ban veszítette el. Élő lexikonként nevelte, taníttatta két unokáját. Zsuzsa unokájával annyira megszeretette a latint, hogy a magyar–latin szakos tanári pályát választotta élethivatásának. Hetvenévesen elkezdett angolul tanulni, mert akkor már volt remény arra, hogy meglátogassa azt 1965-ben Kanadába disszidált fiát. Talán ötször is elrepült hozzá.

Édesapám zaklatott háborús évei után békés, boldog és hosszú öregkort ért meg 1985. július 3-án bekövetkezett haláláig. Soha egy zokszót nem ejtett hányatott élete miatt. Hálás volt terem-tőjének, hogy soha el nem hagyta őt és család-ját.

Csúzá és a környező településeken marad-tak a rokonaink. Amíg édesanyám testvére élt, és már lehetett menni Csúzára, mi, a gyermekei mentünk, s ma is tartjuk a kapcsolatot a távo-labbi rokonsággal s az ott élő ismerősökkel. Ő maga soha nem ment vissza szülőfalujába, akár lehetett, akár nem. Nem akarta látni a romba dől-t múltat, a tönkrement, mások kezébe jutott földet, szőlőt, malmot, a családi fészket.

Az unokák, dédunokák tudják, hol éltek nagy-züleik, dédszüleik, jártak Csúzá, Vörösmarton, Szőlősön, Batinán.

Örök példaként állnak előttünk s unokáik előtt is ők, akikben egy szikra bosszúvágy nem volt az őket ért sérelmek miatt. Azon kevesek közé tartoztak, akik a rosszért jóval tudtak fizetni.

Fiúunokám tavaly karácsonyra egy családfá-val lepett meg. Kereste az ősokeket, hogy össze-állítsa a családfát. Csak édesapám anyai ágát tudta visszavezetni egészen 1711-ig. A Nemes ág tagjai kurucként a labancok elől menekültek a kopácsi és laskói lápos területekre. Így kerültek a Drávaszögbe.

Az interjú 2015 novemberében készült Pé-csett.

Jegyzetek

- I. „Nagyközség Baranya vm. Baranyavári j-ban (1910). 1260 magyar lak., hitel- és tejszövetke-zet, postahivatal. [...] 1897-ben Kossuth Lajosnak szobrot állítottak.” (*Révai nagy lexikona V. köt.* Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság. Hasonmás kiadás Szépirod. és Babits Kiadó, 1990. 177.)
- II. „Csúza szőlőtermesztésének megújításában és korszerűsítésében jelentős szerepet játszott Fo-dor Sándor. A lánya szerint a szőlő volt a szenvedé-lye. 27,5 holdon gazdálkodott, s ebből 6,5 hold volt a szőlő. Termesztett Traminit, Olaszrizlinget, Sauvignont, Chardonnayt, Bouviert. Mindig a mi-nőséget tartotta szem előtt, és nem a mennyisé-get. A bort leginkább Eszéken, Zomborban és Apatinban értékesítette, de sokat eladott a Csin-gilingi csárdának is. Valamikor a 30-as években elkezdett szaporítással is foglalkozni, s ezzel jó néhány embernek biztosított szinte egész évben munkát. Másfél holdon vadtelepet létesített. A vesszőket 3-4 méter magas oszlopokra futtatták föl, s összesen 50 cm hosszú darabokra vagdalták el. Ügyes férfiaknak és asszonyoknak megtanítot-ta a szőlőoltást, akik aztán évekig dolgoztak nála. A vadvessző talpalása után következett maga az oltás majd a lądázás, miután előhajtásra került sor, a megeredt vesszőket ezután iskolába rakták gyökereztetni. A gyökereztető iskola 1 holdon te-rült el. Az egyéves gyökeres oltványokat nemcsak a csúzaiak vásárolták, hanem vitték Bácskába és Szlovéniába is. 1941 után pedig az egész ország területére is szállították.” (*Csúzai füzetek III. Fe-jezetek egy Árpád kori magyar falu történetéből.* Szerk. Pasza Árpád, Reppmann Dékány Zsu-zsanna, Varga György. Csúzai Református Egy-házközség és a Jókai Mór Kultúregyesület, Csú-za, 2013)
- III. „Deák Leó (Kúla, 1888 – Újvidék, 1945.) zom-bori ügyvéd, a Jugoszláv Királyság idején vált a Délvidék magyarságának egyik legismertebb vezetőjévé azáltal, hogy kiemelkedő szerepet játszott magyar kisebbségünk politikai életében. [...] másokkal együtt még 1921-ben részt vett a Magyar Párt megalakításában és vállalta annak elnöki tisztét. [...] Az első Jugoszlávia felbom-lását nyomban követő honvédbevonuláskor ő fogadta az érkezőket Zomborban, s örömtől re-peső szívvel felszabadítóknak nevezte őket. A büntetőeljárásban elsősorban ezt rótták fel neki, valamint azt, hogy szervezője volt az 1942-es új-vidéki és a Sajkás-vidéki razzianak. A kihallgatá-sairól készült jegyzőkönyvek szerint előbbi tettét a bírósági eljárás során is vállalta. [...] a razzia ügyében azonban ártatlannak vallotta magát.” (Matuska Márton: *Az elhallgatott razzia. Véreng-zés Újvidéken [1944–45]*). Keskenyúton Délvi-déki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, 2015, 146. Deák Leót Újvidéken halálra ítélték és kivégezték. (Uo. 263.) A háború utáni időkben csak mint go-nosztevőt lehetett említeni, személye valójában töröltött a délvidéki magyarság emlékezetéből. (Uo. 146.)
- IV. „A második világhégesben a drávaszögi és szla-vóniai magyarság ősi lakhelye is felperzselődött. A »felszabadító« Tito-partizánosztagok e vidékre is kiterjesztették a Bácskában és Bánátban el-kezdett magyarellenes megtorlást. Az áldozatok számát ma sem tudjuk pontosan, de feltehetően mintegy százra tehető. A háború, az azt követő

atrocitások, a félelem légköre, a kivándorlás oda vezettek, hogy az 1948. évi jugoszláv népszámlálás eredményei szerint a Drávaszögben élő magyarság száma 7200 fővel, 14,9 százalékkal csökkent. Ez a tény annál is fájóbb, mert 1941-ig a magyarság részaránya a Drávaszög egészében folyamatosan növekedett, s elérte a 46,6 százalékot, ami relatív többséget jelentett a horvátokkal, a szerbekkel és a németekkel szemben.” (adattar.vmmi.org/fejezetek/1382/30_9_dravaszog.pdf [letöltés: 2015. XI. 7.])

V. Az *Új Magyar Életrajzi Lexikon III. kötete* szerint Kovács Béla (Patacs, 1908. – Pécs, 1959.) a háború előtt nem volt országgyűlési képviselő. „Sikertelenül indult az 1939. évi országgyűlési választásokon. A Horthy-rendszerben 25 hold földön gazdálkodott, 1933-ban belépett a Független Kisgazda Pártba, 1936-tól a párt Baranya vármegyei főtitkára, 1939-től országos főtitkárhelyettese. 1944. decemberétől az ideiglenes nemzetgyűlés, 1945. novemberétől a nemzetgyűlés képviselője.

1947. február 25-én a megszálló szovjet katonai hatóságok kémkedés vádjával letartóztatták.”

VI. „A Nemzeti Egység Pártja 1939 márciusában változtatta Magyar Élet Pártjára a nevét. Vezetői Bárdossy László, Kállay Miklós, Teleki Pár gr. Mo. ném. megszállása után a 4 meghagyott párt egyike. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945-ben feloszlatta. [...] A komm. vezetésű 'igazságszolgáltatás' Bárdossy László min-elnököt (1941-42) 'háborús bűnösnek' nyilvánította, elsőként kivégezte, egy. képviselőit, vez. tagjait internálta, 'B-listáztatta', műperekben elítélte, börtönbe záratta.” (*Magyar Katolikus Lexikon*)

VII. „A svájci eredetű cukrász-dinasztia cukrászdájának fénykora a két világháború közti időszakra tehető... 1955-ben államosították, 1988-ban az épületet felújították és régi nevén működik.” (Márfi Attila: A Caflich-féle ház, Pécs patinás cukrászdája, *Jelenkor online*, 2011., 54. évf. 12. sz., 1300.)

VII. Az eljárásról többet nem közölt a visszaemlékező.

Táltosmènes, rekeszzománc, 1996–1997